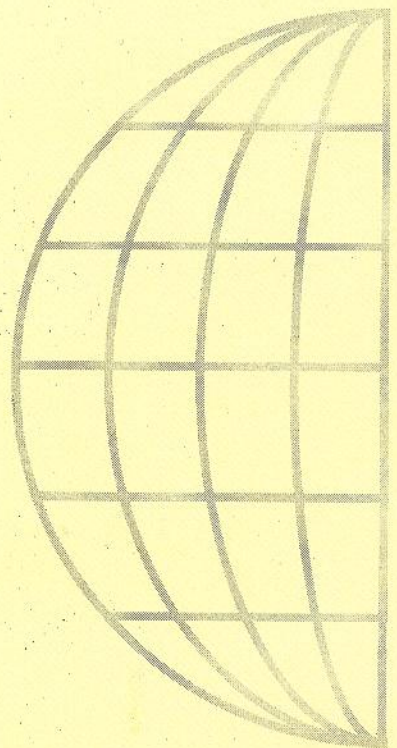
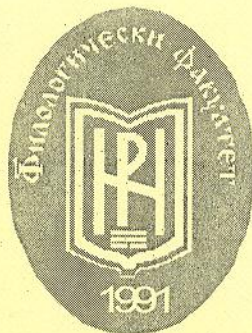
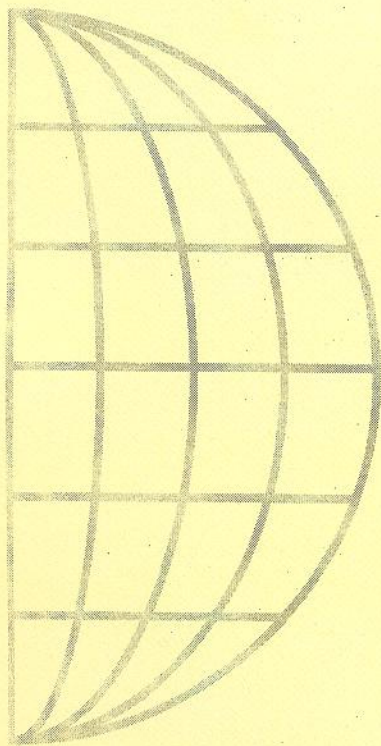

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ "НЕОФИТ РИЛСКИ"
БЛАГОЕВГРАД

ФИЛОЛОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

ЕЗИКОВ СВЯТ

ORBIS LINGUARUM

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ
“НЕОФИТ РИЛСКИ”

ФИЛОЛОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

ЕЗИКОВ СВЯТ

Том 7

Кн. 1

Благоевград

2009

СЪДЪРЖАНИЕ

ЕЗИКОЗНАНИЕ

<i>Паола БОКАЛЕ</i> . ПРОФЕСОР ИЛИ ПРОФЕСОРКА? РОДЪТ НА ИМЕНАТА, ОЗНАЧАВАЩИ ПРОФЕСИИ В УКРАИНСКИЯ И БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК.....	7
<i>Ellie BOYDAZHIEVA</i> . REFLECTIONS OF SOCIAL STEREOTYPES IN MODERN BULGARIAN AND ENGLISH PHRASEOLOGY.....	30
<i>Андреана ЕФТИМОВА</i> . РЕЛАЦИЯТА НАРЕЧИЕ – ПРИЛАГАТЕЛНО ИМЕ.....	41
<i>АЛБЕНА СТАМЕНОВА</i> . РАЗВИТИЕ НА УКРАИНСКИЯ ПРАВОПИС ДО ПЪРВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА.....	47
<i>Райна ХОЛАНДИ</i> . АНТРОПОЦЕНТРИЗЪМ И ПЕЙОРАТИВНА ОЦЕНКА НА ФРАЗЕОЛОГИЧНИТЕ ЕДИНИЦИ (ФЕ) СЪС СЕМАНТИЧЕН ЦЕНТЪР ЗООНИМ	57
<i>Piotr CIECIURA</i> . FRAZEOLOGIZMY WARTOŚCIUJĄCE W CZESKICH TEKSTACH REKLAMOWYCH.....	65
<i>Красимира ЧАКЪРОВА, Павлина БУЦЕВА</i> . ЗА НЯКОИ СПЕЦИФИКИ НА ЖЕСТОМИМИЧНИЯ ЕЗИК, ИЗПОЛЗВАН ОТ СЛУХОВОУВРЕДЕНИ ЛИЦА	73
<i>Лъчезар ПЕРЧЕКЛИЙСКИ</i> . НАРОДНОСТНИТЕ И ЖИТЕЛСКИТЕ НАИМЕНОВАНИЯ В ТОШКОВИЧЕВИЯ ПРЕПИС НА “ИСТОРИЯ СЛAVЯНОБЪЛГАРСКА” (С ОГЛЕД НА СЛОВООБРАЗУВАНЕТО).....	80
<i>Дора ИВАНОВА</i> . КЪМ ВЪПРОСА ЗА ВЕЖЛИВОСТТА В РУСКАТА КУЛТУРНА ТРАДИЦИЯ.....	86

МЕТОДИКА И МЕТОДОЛОГИЯ

<i>Mariya SHANKOVA</i> . UNLIMITED SEMIOSIS: HANDLING INFORMATION. METHODOLOGICAL PROBLEMS RELATED TO CONVERSATIONAL IMPLICATURE.....	89
<i>Maria SEVEROVA</i> . COMPÉTENCES INTERCULTURELLES DANS L'APPRENTISSAGE DES LANGUES ÉTRANGÈRES.....	95
<i>Katya KRUMOVA, Dafina KOSTADINOVA</i> . SOME ERRORS REGARDING THE ACQUISITION AND USE OF TAG QUESTIONS BY BULGARIAN SECONDARY SCHOOL STUDENTS.....	99

ЕЗИЦИТЕ НА ЛИТЕРАТУРНАТА ТВОРБА

<i>Сергей БИРЮКОВ</i> . НОВЫЙ ПЕТЕРБУРГСКИЙ РОМАН (философия, публицистика, поезия)	103
<i>Златомир ЗЛАТАНОВ</i> . ЩО ЗНАЧИ ТАЯ МАСКА.....	107
<i>Владимир ЯНЕВ</i> . ТЕКСТОЛОГИЧНИ ПРИНОСИ КЪМ ПОЕЗИЯТА НА НИКОЛАЙ ЛИЛИЕВ.....	115
<i>Бойка ИЛИЕВА</i> . ВСИЧКИ ПЪТИЩА ВОДЯТ КЪМ РИМ (БЪЛГАРИ, ПОСЕТИЛИ	

ИТАЛИЯ ПРЕЗ XVIII – XIX ВЕК).....	129
Евгений ПАНЬКОВ, Ольга ПАНЬКОВА. МИФОЛОГИЧЕСКОЕ ОСМЫСЛЕНИЕ ПОЛЬСКИХ НАЦИОНАЛЬНО-ОСВОБОДИТЕЛЬНЫХ ИДЕЙ И ЛИТЕРАТУРНЫХ ТРАДИЦИЙ В РОМАНЕ ВАЦЛАВА БЕРЕНГА «ОЗИМЬ».....	133
Магдалена КОСТОВА-ПАНАЙОТОВА. ЗАГАДЪЧНИЯТ М. АГЕЕВ И НЕГОВИЯТ “РОМАН С КОКАИНГ”.....	141
Магдалена ПЕТРОВА. КОЛАЖЪТ.....	144
Илика МИЛУШЕВА. Някои наблюдения върху присъствието на морето в Овидиевите тъги.....	151
Чен III. БЪЛГАРСКАТА И КИТАЙСКАТА ЛИТЕРАТУРА ЗА ДЕЦА В ПЕРИОДА НА ОБЩЕСТВЕНИА И КУЛТУРЕН ПРЕХОД ОТ 50-ТЕ ГОДИНИ НА XX ВЕК.....	158
Таня СТОЯНОВА. ПИСАТЕЛКАТА, КОЯТО НЕ ИСКА ДА ПОРАСНЕ. ЧЕРТИ ОТ ПОЕТИКАТА НА СТИХОТВОРЕНИЯТА НА ДОРА ГАБЕ ЗА ДЕЦА.....	164
Анжелина ПЕРЧЕВА. ПОСТТОТАЛИТАРНИЯТ ПОСТМОДЕРНИЗЪМ В СЛАВЯНСКИТЕ ЛИТЕРАТУРИ - НЕВЪЗМОЖЕН ИЛИ НЕИЗБЕЖЕН.....	169

ЕТНОЛОГИЯ

Венцислав БОЖИЛОВ. СЕМЕЙНИ РОЛИ И КОНСТРУИРАНЕ НА ИДЕНТИЧНОСТ (Строителите турци през погледа на българско семейство).....	174
--	-----

ЮБИЛЕИ

Лилия ПЛИНЕВА. СТО ГОДИНИ ОТ РОЖДЕНИЕТО НА АКАДЕМИК ВЛАДИМИР ГЕОРГИЕВ.....	185
--	-----

РЕЦЕНЗИИ

Божидар КУРЧЕВ. ЗНАЧИМ ТРУД ЗА АЛЕКСАНДЪР ВУТИМСКИ.....	189
Нико БРАТАНОВ. „ЗУБЪР, ВИДРА И ПАУИГ“ ИЛИ КАКВО СЪДЪРЖА АНТОЛОГИЯТА НА ПОЛСКАТА ЛИТЕРАТУРА ОТ СРЕДНОВЕКОВИЕТО ДО ПРОСВЕЩЕНИЕТО?.....	193
Симона БАЛЪН, Росел Т. ВЕЛЧЕВ. РЕЦЕНЗИЯ НА УЧЕБНАТА СИСТЕМА INSIDE OUT (A1 TO C1: ELEMENTARY TO ADVANCED).....	194

IN MEMORIAM

Антоанета МИХАЙЛОВА. ЕДНА ГОДИНА ОТ СМЪРТТА НА ГЕРХАРД МАЙЕР.....	196
Д. И. ПРОФЕСОР ПЕТЪР ПАШОВ. ПРОФЕСОР ЯН ЙЕНДЪЙЕ.....	199

ЕЗИКОЗНАНИЕ

ПРОФЕСОР ИЛИ ПРОФЕСОРКА? РОДЪТ НА ИМЕНАТА, ОЗНАЧАВАЩИ ПРОФЕСИИ, В УКРАИНСКИЯ И БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

Паола БОКАЛЕ

Job titles for women are a central issue in debates about language and gender. This study concentrates on the class of professional nouns in Ukrainian and in Bulgarian. After having presented the use of generic nouns and the neutralization of referential gender in the two languages, the work analyzes two corpora of occupational nouns excerpted from Ukrainian and Bulgarian newspapers which specialize in job offers posting. The data reveal that the use of masculine generics prevails in Ukrainian. This is true both for new professions (*брокер* 'broker', *бармен* 'barman') as well as more traditional ones (*лікар* 'medical doctor', *інженер* 'engineer'), and both for low-status occupations (*перукар* 'hairdresser', *касир* 'cashier') and professions of higher prestige (*директор* 'director'). Bulgarian, on the other hand, seems to take full advantage of the morphological possibilities of the language, with newly coined female equivalents of recent loan nouns such as *брокерка* 'female broker', *барманка* 'barwoman', *диспечерка* 'female dispatcher'.

Този труд¹ анализира названията на професиите в украинския и българския език – една област от лексиката, която е сред централните проблематики в дебатите върху език и род. След като илюстрирах практиката да се оставя неизменено в мъжки род името на професията и неутрализацията на рода на референта в двата езика, представям едно изследване, проведено върху два текстови корпуса с имена на професии, събрани от украински и български издания, специализирани в набирането на персонал. Данните разкриват, че в украинския език преобладава практиката да се оставя неизменено в мъжки род наименованието на професията, като за тази цел се използва една „генерична” или неутрална форма. Това важи както за традиционните професии (*лікар* 'лекар', *інженер* 'инженер'), така и за най-новите (*брокер* 'брокер', *бармен* 'барман'), а освен това както за престижните длъжности (*директор* 'директор'), така и за по-скромните такива (*перукар* 'фризьор', *касир* 'касиер'). Българският език, от друга страна, изглежда широко използва морфологичните възможности на езика, което е особено очевидно от третирането на най-скорошните заемки, аналогични на едновременно навлезлите в украинския език, за които веднага е била създадена форма в женски род – *брокерка*, *барманка*, *диспечерка*.

1. Въведение

Съществителните имена за лице, които във всички езици представляват едно много важно в семантично и културно отношение лексикално поле, се откриха като една от централните проблематики в дебатите върху език и род². В частност наименованията на професиите, като подкатегория на съществителните имена за лице, са една особено деликатна сфера на лексиката, защото служат за идентификация на индивида в общността. Да имаш 'точното' звание не е маловажен въпрос, тъй като всеки език отразява силовите отношения, съществуващи в обществото на говорещите. Освен това имената на професиите се оказаха привилегирован обект на изследване при анализа на протичащите в езика процеси, понеже значението, което придобиват в обществения живот и широката им употреба ги правят особено чувствителни към измененията и подходящи да регистрират тенденциите в езиковото развитие.

Този труд анализира лексикалния клас на названията на професиите в украинския и българския език. След като илюстрирах практиката да се оставя неизменено в мъжки род името на професията (така наречените 'генерични' или 'неутрални' съществителни от мъжки

¹ Благодаря на Лучина Геберт, Даринка Караджова, Олена Пономарева и Светлана Славкова за конструктивните забележки и съвети. Естествено, остава моя отговорност за каквито и да било грешки или неточности.

² В този случай с термина 'род' се имат предвид както граматичният род, така и екстралингвистичните характеристики за мъжественост и женственост и начинът, по който те се отразяват в естествените езици. Срв. М. Hellinger, Н. Вуфман (Хелингер, Бусман 2001:2–11).

род) и неутрализацията на рода на референта в двата езика, представям едно изследване, проведено върху два текстови корпуса с имена на професии, събрани от украински и български издания, специализирани в набирането на персонал.

2. 'Генеричните' мъжкородови имена и неутрализацията на рода на референта в украинския език

Въпреки че украинският език разполага с богати морфологични ресурси и словообразователни процедури за представяне на *nomina agentis*, които да специфицират техния род³, де факто в употребата женскородовите форми на званията и на наименованията на занаятите и професиите клонят да бъдат засенчвани от мъжкородовите. Освен за имената от мъжки род, обозначаващи ръководни длъжности и професии (*інспектор* 'инспектор', *декан* 'декан', *директор* 'директор', *ректор* 'ректор', *президент* 'президент', *капітан* 'капитан', *лейтенант* 'лейтенант', *академік* 'академик', *кандидат* 'кандидат', заемки като *менеджер* 'мениджър', *брокер* 'брокер'), и които в социално отношение могат да бъдат считани за престижни (*доцент* 'доцент', *професор* 'професор', *геолог* 'геолог', *біолог* 'биолог', *астроном* 'астроном', *агроном* 'агроном', *пілот* 'пилот', *доктор* 'доктор', *інженер* 'инженер', *педагог* 'педагог', *фотограф* 'фотограф', *географ* 'географ'), липсват женскородови съответствия, които не се образуват чрез деривация и композиция, и за пониско специализираните или общо взето подчинени професии (*машиніст* 'машинист', *контролер* 'контрольор', *касір* 'касиер', *штукатур* 'шпакловчик', *рахівник* 'счетоводител'). Проблемът не касае само дейностите, които бихме могли да си представим традиционно упражнявани единствено от мъжете, като допуснем, че такива съществуват в страна като Украйна, където от десетилетия има хиляди жени зидарки, бояджийки, трактористки, шофьорки, да не говорим за докторки и професорки⁴. Данните от украинския корпус очевидно сочат, че и за занаятите, обичайно практикувани от жени, като *перукар* 'фризьор' и *касір* 'касиер', се предпочита неупотребата или несъздаването на женскородова форма.

Затова в определен смисъл може да се каже, че всички тези названия на професии и длъжности, макар и от мъжки род, функционират като 'генерични' и се характеризират с едно по-общо значение, което не се отнася единствено до мъжкия пол⁵.

Украинският езиковед Загнитко, провел обширно синхронно изследване върху рода в съвременния украински език (Загнитко 1987а), а впоследствие преанализирал категорията в своите следващи изследвания върху именните категории в този език (Загнитко 1987б, 1990, 1992, 1993), е анализирал честотата на срещане на формите за мъжки и женски род на някои имена на професии (включително и някои композитуми) в случаи, в които референтите са били жени (виж табл. 1).

³ Относно словообразователните процеси в украинския език вж. напр. Клименко (1973); Билодид (1969:53 и следв.); Жовтобрюх (1984:123); Безпояско, Хороденска, Русанівський (1993:70 и следв.); Вихованец, Хороденска (2004:99–103); Пономарив (2005:130–137). Фундаментален труд за словообразователните процеси в руския език с наблюдения и върху другите източнославянски езици е този на Виноградов (Виноградов 1947).

⁴ Лаада Биланюк (Биланюк 2003:28–29) отбелязва все пак, че в съветска Украйна малко жени заемат престижни постове – положение, продължаващо и досега: *'Women have a subordinate position in Ukrainian society, excluded from most political and economic positions of power and disproportionately burdened with household and family responsibilities. The Soviet rhetoric of gender equality had only allowed a few token women advancement into prestigious public social positions, and now many of the post-Soviet trends further objectify and disempower women and advocate their return to traditional domestic roles'* (*'Жените в украинското общество са в подчинена позиция; те са изключени от повечето политически и икономически постове във властта и са прекомерно натоварени с домакински и семейни отговорности. Съветската реторика за равенство на половете е дала възможност само на малък брой изтъкнати представителки на женския пол да заемат престижни общественостно-социални постове, като понастоящем много от пост-съветските тенденции допълнително принижават и лишават от власт жените и пропагандират тяхното връщане към традиционната им роля в дома'*).

⁵ Според Загнитко (1987а:39), който отрича съществуването на марка за 'общ род', имената на професиите доказват, че си имаме работа с две омонимни думи, които свидетелстват за зависимостта на функционирането на родовите форми от контекстови, референтни и прагматични критерии.

Табл. 1 Честотност на някои имена на професии (преработена от Загнитко (Загнитко 1987а:62)

Име на професия	Честотност на формата	
<i>депутат</i> (м.) 'депутат'	860	(86%)
<i>депутатка</i> (ж.) 'депутатка'	140	(14%)
<i>жінка-депутат</i> (ж.) 'жена депутат'	0	(0%)
Общо за 'депутат'	1000	(100%)
<i>тракторист</i> (м.) 'тракторист'	805	(80,5%)
<i>трактористка</i> (ж.) 'трактористка'	172	(17,2%)
<i>жінка-тракторист</i> (ж.) 'жена тракторист'	23	(2,3%)
Общо за 'тракторист'	1000	(100%)
<i>автор</i> (м.) 'автор'	727	(72,3%)
<i>авторка</i> (ж.) 'авторка'	273	(27,3%)
<i>жінка-автор</i> (ж.) 'жена автор'	0	(0%)
Общо за 'автор'	1000	(100%)

Както можем да видим от съдържанието на табл. 1, от общо хиляда срещания за всеки от трите лексикални класа мъжкородовата форма на името е била предпочетена в 86 % от случаите за *депутат* 'депутат', в 80,5 % от случаите за *тракторист* 'тракторист' и в 72,3 % от случаите за *автор* 'автор'. Практически са игнорирани композитните форми, които се срещат, между другото с незначителна честота (2,3%), само за *жінка-тракторист* 'жена тракторист'. Именно случаят *тракторист* – мъжкородова форма, далеч по-предпочитана от съответстващата женскородова форма *трактористка*, – потвърждава, че се прибягва към мъжкородовата форма на името даже и в случаи на неспециализирани професии.

Според Загнитко (Загнитко 1990:28–29) обяснението на това явление трябва да се търси в особеностите на мъжкородовите съществителни за лице, които, за разлика от женскородовите, които са маркирани⁶, се характеризират с данните на това, което се денотира (*узагальнене значення особи*). Мъжкородовите имена неутрализират референцията с рода, защото подчертават не толкова пола, колкото идеята за социалната значимост на професията на даден индивид, и придават една особена емфаза и тържественост на изказа, защото показват неговия общ характер⁷. Следователно професионалната квалификация, изказана в мъжки род, клони да размие, да постави на втори план пола на своя носител.

В едно свое скорошно изследване Архангелска също счита, че мъжкия род е немаркираният член на опозицията: *чоловічий рід виступає як загальний, тобто немаркований, стосовно до жіночого роду*⁸ (Архангелска 2006:87).

Липсата на женскородови съответствия на имената, означаващи професия, вероятно трябва да се отдаде и на особеностите на словообразователната морфология на украинския език, в който някои суфикси създават женскородовата форма както на съществителни за

⁶ Във всяка една двойка базово мъжкородово име, означаващо професия – женскородова прозводна дума, като напр. *тракторист* – *трактористка* 'тракторист', *легкоатлет* – *легкоатлетка* 'лекоатлет', *фізкультурник* – *фізкультурниця* 'физкултурник', първото име е двойно немаркирано, нито по признак [+ пол], нито по признак [+ мъжки пол], докато второто е двойно маркирано както по признака [+ пол], така и по признака [+ женски пол]. (Загнитко 1990:25).

⁷ Немаркираният род в повечето езици, които имат граматичен род (включително и италианския), е мъжкия, въпреки че в някои от езиците на австралийските аборигени именно женският се използва като немаркиран род в определени контексти. Изборът на мъжкия род като род 'по подразбиране' за назоваване на човешки същества се открива във всички езици, анализирани в едно скорошно изследване. Срв. Хелингер, Бусман 2001:19.

⁸ '... мъжкия род е генеричен, тоест немаркиран, по отношение на женския род'.

нелица, така и на съществителни за лица. Доказателство за това са производните думи на някои наименования на занаяти, които означават инструменти или дейности, съотнасящи се към деятеля, образувани с високопродуктивните суфикси *-ка* и *-иця*: *штукатур* 'шпакловчик' → *штукатурка* 'шпакловка', *рахівник* 'счетоводител' → *рахівниця* 'сметало'.

Тараненко (Тараненко 2005:12) цитира редица названия, сред които такива, образувани със суфикси, заемки, композитуми, сричкови съкращения и съществителни с общ род, от които не могат да се образуват женскородови производни думи посредством *-ка*: *пішохід* 'пешеходец', *водонос* 'водоносец', *екскурсовод* 'екскурзовод', *міністр* 'министър', *ад'юнкт* 'асистент на професор', *археолог* 'археолог', *фотограф* 'фотограф', *іракець* 'иракчанин', *веледень* 'великан', *забудько* 'забраван'.

Други суфикси обаче може би са избягвани, защото са възприети като субстандартни и пренебрежителни (*-уха*) или защото в стандартния език служат за обозначаване на 'съпругата на' (*-ша*). И накрая, дори фактори с екстралингвистичен характер могат да блокират образуването на названия на професии от женски род. Игнатова, Куц (Игнатова, Куц 1997:38) пишат, че *використання слів, які означають жінку певної професії, – письменниці, директорка, журналістка – є проблематичним для багатьох, бо часто викликає посмішку чоловіків. Як наслідок, багато жінок використовують чоловіче визначення, коли мова йде про їхню творчість чи професійну діяльність*⁹.

Изследвания, проведени върху руския и полския език, също сочат, че вероятно самите жени предпочитат употребата на мъжкородовата форма, която се възприема като по-престижна: *in Russian high prestige is connected with masculinity (in a social sense), therefore female counterparts of personal nouns denoting prestigious occupations are avoided* („В руския език високият престиж се свързва с мъжки род (в социален смисъл), ето защо се избягват съответствията в женски род на имената, обозначаващи престижни професии“) (2001:260)¹⁰. Следователно професионалистките, които работят в съвременна Украйна, вероятно не само не биха считали за дискриминация това да бъдат идентифицирани с названия от мъжки род, а напротив – биха възприели като декалфикация именно употребата на съответния термин от женски род, ако съществува такъв¹¹.

Нека сега анализираме начините за съгласуване в случаите, в които се употребяват тези названия на професии, отнесени към жени. Що се отнася до граматичното съгласуване, което се случва в именното словосъчетание, някои определящи елементи (като определителните прилагателни) могат да не се съгласуват с граматичния род на съществителното, за което се отнасят, по морфологичната категория род (докато спазват съгласуването за категориите число и падеж), благоприятствайки съгласуването с рода на референта. Същото се случва при предикативното съгласуване за глагола, който във формите за минало време на украински е маркиран и по род, което показва съгласуване според семантичните признаци на опорната дума, а не нейната морфология. Следният пример илюстрира добре изложението:

*Наша професор повернулась з відпустки. Вона вже приступила до роботи*¹².

Наш (ж. р.) професор (м. р.) завръщам се (мин. ж. р.) от отпуск (род. п.). Тя вече започвам (мин. ж. р.) работа (род. п.)

'Нашата професорка се завърна от отпуска. Тя вече започна работа'.

⁹ 'Употребата на думи, които означават жена с дадена професия, като 'писателка', 'директорка' или 'журналистка', е проблематична за много жени, защото често предизвиква присмеха на мъжете. Вследствие на това много жени използват мъжкородови названия в случаите, в които разговорът се отнася до тяхната творческа или професионална дейност'.

¹⁰ За полския език виж Конюшанец, Блашковска (2003).

¹¹ Някои изследвания показваха, че жените осъзнават повече от мъжете силата на езиковата употреба и като непривилегирвани членове на обществото са склонни да благоприятстват по-престижните разновидности. Срв. Тръдгил (1998:21–28). В италианския език също се съобщава за предпочитанието на жените към употребата на формата за мъжки род. Срв. Дардано, Трифоне (1997:191).

¹² Примерът е на Гришченко (1997:339). Гришченко все пак смята, че в косвените падежи е възможно само граматично съгласуване на определението, тоест в мъжки род: *нашого професора* (род. п.) 'на нашия професор', *нашому професорові* (дат. п.) 'на нашия професор'.

Както виждаме от този пример, даже при анафоричното съгласуване местоимението (*вона* 'тя') е определено от референцията на референтното име, а не от неговата морфология.

В случай на съществително за лица, употребено като апозиция, липсата на съответствие с рода на опорната дума не създава неразбиране, защото информацията за рода на референта е вече кодирана в самата нея:

*Оксана Забужко, писъменник (Столичные Новости, 3–9.10.2000)*¹³
Оксана Забужко, писател

И при именното сказуемо липсата на съответствие между рода на съществителното или на прилагателното име с предикативна функция и рода на подлога не създава неяснота, защото информацията за рода на референта винаги може да се извлече от именното словосъчетание (което осъществява синтактичната функция на подлог):

Юлія була прем'єром.
Юлія съм (мин. ж. р.) премиер
'Юлія беше премиер'.

Марія стала лікарем.
Мария ставам (мин. ж. р.) лекар
'Мария стана лекар'.

3. Маскулинизацията в българския език

Практиката да остава неизменено в мъжки род названието на професията (практика, наречена *маскулинизация* в българската изследователска традиция¹⁴) многократно е осъждана от езиковедите, които виждат в това най-вече влиянието на руската езикова практика. Комюникето от 17.06.1963 г., с което българският отдел на ТАСС съобщава за излитането в космоса на първата космонавтка, '*космонавтът другарката Терешкова*', кара Бабов (1964), който намира абсолютно неприемлива тази формулировка, да заеме решителна позиция срещу употребата на мъжкородови имена за означаване на жени. Ученият отбелязва, че българските езикови структури позволяват на езика винаги да създава по морфологичен път производни думи в женски род от всяко едно мъжкородово име, включително и защото в словообразователната система на българския език не съществуват онези пречки със стилистичен характер, които възпрепятстват образуването на женскородови имена в руския език¹⁵. Затова Бабов предлага непосредственото приемане на *космонавтка* (за предпочитане пред композитума *жена космонавт*), защото суфиксът *-ка*, за разлика от това, което се случва в руския език, може да се използва свободно за образуването на нови имена: *директорка, секретарка, кондукторка* и *агрономка* са стилистично неутрални, за разлика от руските съответствия *директорша, секретарша, кондукторша* и *агрономша*, маркирани като субстандарт¹⁶. Бабов отбелязва също така, че много рядко в българския език има лексикални

¹³ Примерът е на Тараненко (Тараненко 2005:7).

¹⁴ Понякога и в украинския език думите от мъжки род, употребявани за жени, се назовават с името *маскулінізми* 'маскулинизми' (Архангелска 2006:87).

¹⁵ Бабов (1964:213) счита, че от руски са навлезли в българския език заемките *асистент, аспирант, герой, делегат, депутат, директор, другар, завеждащ, комунист, лауреат, лекар, новатор, общественник, организатор, председател, преподавател, престъпник, приятел, ръководител, секретар, учител, член*, което би довело със себе си механичното възприемане на руските езикови правила.

¹⁶ Макар най-общо да се смята, че суфиксалните женскородови форми род имат на български същите семантични и стилистични характеристики като базовите мъжкородови форми (Стоянов 1964/1980:183), Аврамова счита, че много от производните думи в женски род са маркирани с признака [+ разговорен] спрямо мъжките основи и цитира примерите *декан* → *деканка*, *експерт* →

и стилистични несъответствия между имената от мъжки и женски род: дори онези женскородови прозводни думи, които се срещат в разговорния език, като *министърка* и *професорка*, не са конотирани с никакъв пренебрежителен оттенък¹⁷. Сред трудовете на други учени, които като Бабов откриват във влиянието на руския език основната причина за употребата на названия от мъжки род за референти жени, е нужно да напомним преди всичко статиите на Андрейчин и Мурдаров. Андрейчин, известен езиковед и автор на една от първите академични граматика на българския език (1944), е посветил редица свои изследвания на *маскулинизацията* (1956, 1969, 1974) – въпрос, разгледан и в неговите монографии върху съвременния български език (1961, 1973). Това, което най-вече безпокои автора, още от първите му трудове на тази тема, е наблюдението, че тази езикова практика се разпространява от високите и формални към ниските и разговорни регистри, нарушавайки природата на езика и дори самото достойнство на българските жени (заемайки една решително феминистична позиция, почти *ante litteram*): “В основата си това явление [маскулинизация] е нарушение на природата и духа на нашия език [...] Жената трябва да бъде уважавана като жена във всички случаи – и в производството, и в културния живот, и в бита, и в езиковата практика създадена отдавна от нашия народ”. Мурдаров (1983), макар да приема, че употребата на мъжкородови форми за назоваване на жени, които упражняват дадени професии или изпълняват определени социални роли, става под влиянието на руския езиков модел, уточнява, че така или иначе съществуват редица имена от мъжки род, като *академик*, *доцент*, *министър*, *професор*, *член-кореспондент*, от които е невъзможно да се образуват женскородови съответствия. Тези имена авторът счита за двуродови, което означава както, че те могат да имат референти и мъже, и жени, така и че могат да избират и двете съгласувания – в мъжки и женски род, в зависимост от пола на референта. Следователно в случай на референт жена единствената форма на съгласуване е тази в женски род, тоест:

Уважаема професор Петрова

Все пак, съгласуването в женски род е допустимо за Мурдаров само в случай, че двуродовото име е употребено като апозиция, и когато съгласуването се управлява от опорна дума, различна от двуродовата. Израз като:

Министърът е била посрецината на летището

с членувано съществително име в мъжки род и подлог на изречение със съгласуване в женски род е неприемлив за езиковеда¹⁸. Изказването на Мурдаров е интересно както заради опита да открие нов клас двуродови имена в българския език (въпреки че други езиковеди считат за напълно приемливи и стандартни форми като *професорка* и *министърка*, срв. напр. вече споменатия Бабов), така и защото фокусира вниманието върху синтактичната несъвместимост на едноименно словосъчетание с име и определителен член в мъжки род, следвано от глаголно словосъчетание, семантично съгласувано в женски род.

експертка, *офицер* → *офицерка*, *президент* → *президентка* и др. Тяхната разговорна конотация според езиковедката се дължи на това, че са новост в съвременната езикова практика, а от социална гледна точка – на факта, че те показват женскородовите съответствия на професии, които навремето са били недостъпни за жени. В други случаи елементът на разговорност за някои женскородови названия на професии би могъл да се свърже с експресивния оттенък на мъжкородовите основи, напр. *обирджия* → *обирджийка* (Аврамова 2003:191).

¹⁷ Влахова (2001) все пак счита, че в идиолекта на някои говорещи форми като *министърка*, *президентка* или *посланичка* са стилистично маркирани като пренебрежителни.

¹⁸ Такъв вид преценки трябва все пак да се разглеждат и в оптиката на чисто нормативните и прескриптивни характеристики на българското езикознание в онези години

След края на социалистическия период въпросът за маскулинизацията е повдиган многократно от българските езиковеди¹⁹. Сред най-скорошния принос в тази област, статията на Сумрова (2002) предлага един от най-подробните анализи. Изследователката анализира в дълбочина всички привеждани от учените причини за явлението, тоест фактори с прагматичен (комуникативната релевантност на информацията по признака 'жена')²⁰, морфологичен (от някои видове мъжкородови имена не могат да се образуват женскородови съответствия)²¹, синтактичен (редица конструкции избират в предикативна позиция име от мъжки род)²² и стилистичен характер (употребата на мъжкородовата форма на съществителното име за назоваване на жени е характерна за високите регистри и за официалния стил, където подчертава абстрактния и почетен смисъл на функцията или длъжността)²³. Подкрепяйки своите наблюдения с богата казуистика, езиковедката отбелязва, че много от приведените причини нямат доказателствена сила, когато се съпоставят с материал, извлечен от живата употреба на днешния български език, в който преобладават създаването на нови прозводни думи от женски род и употребата на женскородови съществителни за лице дори в онези синтактични области и сфери на дейност, където се е предполагало, че това не е възможно²⁴.

Затова изглежда правилна позицията на Буров, който отбелязва, че търсенето на съответствие между граматичния род на личното съществително и естествения пол на референта стои в основата на словообразователните процеси в съвременния български език:

„В съвременната българска реч е налице следната закономерност: ако за специфицирането на лице от мъжки пол се използва СИЛ²⁵, съществителното трябва да бъде от мъжки род, срв. Лекарят 'лице мъж' влезе в кабинета си; ако за специфицирането на лице от женски род се използва СИЛ, съществителното трябва да бъде от женски род, срв. Лекарката 'лице жена' влезе в кабинета си. Именно изискването за съответствие между граматичния род на личното съществително и естествения пол на лицето обуславя посоченото формално разнообразие на СИЛ от мъжки род и продуктивността на суфиксите с модификационно значение -ка, -ица, -иня и др., с които се образуват СИЛ от женски род” (Буров 2004:180–181).

4. Названията на професиите в обявите за работа: емпирично изследване.

За украинския език бяха екстраполирани имената на професии, съдържащи се в обяви за работа, публикувани в специализираните месечни списания *Пропоную роботу* 'Предлагам работа'²⁶ и *Робота Навчання Сьогодні* 'Работа Учение Днес'²⁷ (таблици 2а, 2б, 2в, 2г, 2д).

За българския език бяха анализирани имената на професии, посочени в обяви за предлагане/търсене на работа, съдържащи се в двуседмичните издания *Позвънете*²⁸ и *София днес*²⁹ (таблици 3а, 3б, 3в, 3г, 3д, 3е).

¹⁹ Освен Сумрова (виж по-нататък) срв. напр. Велева (1991); Анкова-Ничева (1995); Манолева (1996).

²⁰ Срв. Гулова (1989).

²¹ Някои имена на -ец, образувани със суфиксите и суфиксоидите -граф, -лог, -вед, -ор/-ер/-ар и -ест, и заемки като хирург и драматург. Срв. Пенчева 1977.

²² Конструкции, като напр. работи като, избрана за, назначена за, става, в качеството си на. Срв. Русинов 1974.

²³ Срв. Русинов (1974).

²⁴ Въпреки това езиковедката не предлага обяснение защо българският език систематично прибегва до деривацията на нови женскородови имена, ограничавайки се до това да отбележи, че най-важната според нея причина е видът назоваване: в случаите, в които се употребява мъжкородово име, то е общо и абстрактно, докато конкретното и специфично назоваване на означаемото изисква употреба на женскородово име.

²⁵ [Illegible text]

²⁶ Бр. 26 (501), юли 2006.

²⁷ Бр. 16 (116), юли 2006.

²⁸ Софийско издание, бр. 182 (2305) от 2.8.2006.

Материалът беше подбран с цел определянето на онази езикова употреба, която е съвременна и общоприета от говорещите като стандарт.

Таблиците (виж *Приложение*) показват, че съществителните, означаващи професия, са разпределени според категорията род. Числата в колоните показват всички срещания, кумулативно за двете украински и за двете български издания. Лексемите можеха да се срещнат в опорната дума на обявите в различни спрегнати форми³⁰ и всеки вид срещане беше включено в изчислението³¹.

Анализирайки данните в таблици 2а, 2б, 2в, 2г и 2д, забелязваме, че мъжкородовите названия за професия в украинските обяви съставляват 92,9% от срещанията (209 имена от 225). Имената от женски род в останалите 7,1% (16 имена) се отнасят в по-голямата си част до професии, които по традиция са само женски, като *гувернантка* 'гувернантка', *домработница* 'домашна прислужница', *манікюрниця* 'маникюристка', *посудомийниця* (и във формата *мийниця*) 'съдомиячка, нянька 'бавачка', *педикюрниця* 'педикюристка', *прибиральниця* 'чистачка', *покоївка* 'камериерка в хотел'. В една обява намираме даже *домогосподарка* 'домакиня' – нарицателно име от женски род, употребено в смисъл на 'домашна прислужница'. Сред наименованията на професии, които обикновено се упражняват и от мъже, се намира *офіціантка* 'сервитьорка', което все пак се открива само в една обява срещу двадесет и осемте, изразени с мъжкородовата форма *офіціант*, *швачка* (също и в композитума *швачка-кравець*) 'шивачка', *фасувальниця* 'опаковачка' и *медична сестра* 'медицинска сестра'. Общо взето се касае за имена, които означават подчинени длъжности или такива, които са социално непрестижни. Случаят със *секретар* 'секретар' – професия, която в Украйна, както и другаде, се практикува почти изключително от жени, и която се среща в двадесет и шест обяви, – онагледява добре употребата на мъжката форма на името като „неутрален” термин (с голяма вероятност в този случай се прави подбор на женски персонал). Аналогични случаи са също и *візажист* 'визажист', *вчитель* 'учител', *касір* 'касиер', *масажист* 'масажист', *перекладач* 'преводач', *перукар* 'фризьор', *вихователь* 'възпитател', а до известна степен и *бухгалтер* 'счетоводител', *кухар* 'готвач' и *лікар* 'лекар'. Въпреки че учените сигнализират сред тенденциите за развитие на украинската морфология тази за образуването на по-голям брой женскородови прозводни думи³², и оттам една по-голяма диференциация на имената за лице по полов признак, анализирани данни разкриват устойчивостта на неутрализацията на рода на референта в украинския език и избора на граматичния мъжки род като немаркиран, неутрален термин.

²⁹ Бр. 148 (1514) от 2.8.2006.

³⁰ Освен, очевидно, формите за именителен падеж единствено число, които са далеч най-често срещаните, се срещат случаи на именителен падеж множествено число, както и винителен падеж (с функция на подлог) в единствено и по-рядко в множествено число.

³¹ Все пак не съм броила като отделни срещания случаите, в които една и съща лексема, освен в опорната дума на обявата, се повтаряше, понякога в различна спрегната форма, в корпуса на същата обява.

³² Тараненко (Тараненко 2005:18) счита, че съвременният украински език се характеризира с активирането на словообразователни процеси за женскородови форми и с прогресивната стилистична неутрализация на съществителни за лице в женски род, които преди това са били маркирани като разговорни, субстандартни или пренебрежителни, като *директорка* 'директорка', *інженерка* 'инженерка', *професорка* 'професорка'. Процесът е подпомогнат от употребата на прозводните думи, създадени в украинския език на диаспората като *лідерка* 'лидерка', *режисерка* 'режисьорка', *спікерка* 'спикерка', *солдатка* 'войничка', *прем'єрка* 'премиерка', *держсекретарка* 'държавна секретарка', *прес-секретарка* 'прессекретарка'.

Освен това суфиксът *-ин-я* допринася и за деривацията на различни нови женскородови имена като *членкиня* 'членка', *мисткиня* 'майсторка' и *фахівчиня* 'експертка'.

Езиковедката отбелязва все пак, че функционирането на тези женскородови форми е активно преди всичко в езика на медиите и в литературните и кинематографски преводи, докато в официалния език и в обявите за работа продължава да бъде предпочитана употребата на мъжкородовата форма с евентуално посочване на пола в скоби – наблюдение, което, както видяхме, се потвърждава от изследването върху езика на обявите за работа. Виж също и Вихованец, Городенска 2004:91).

Корпусът с данни от българските публикации разкрива една различна картина. Нараства чувствително процентът на женскородовите съществителни, които представляват 22,3% от имената (60 от 269). Женскородови форми освен това се откриват в смесени находки, които представят женскородовата форма (или по-често само суфикса за женски род), разделена с наклонена черта от тази в мъжки род: *готвач/ка*, *инструктори/ки*, *портиер/ка* и т. н. Тези смесени форми съставляват 4,5% от срещанията.

Най-интересният аспект на българските данни касае семантиката на съществителните за професия. Всъщност освен типично женски занятия и понякога такива, означаващи ниска специализация като *болногледачка*, *бродировачка*, *гледачка*, *детегледачка*, *домашна помощничка* (или *домашна работничка*), *камериерка*, *козметичка*, *маникюристка*, *миячка*, *педикюристка*, *плетачка*, *портиерка*, *рецепционистка*, *сервитьорка*, *фризьорка*, *хигиенистка* и *чистачка*, срещаме и женскородови форми на ръководни длъжности и специализирани професии като *администраторка*, *представителка*, *проектантка-дизайнер*, *офис-координаторка*, *пласьорка*, *преподавателка*, *фактуристка*, *клинична лаборантка*, *счетоводителка*.

Особено интересни са женскородовите форми на заемките, навлезли наскоро в българския език, и на неологизмите: *барманка*, *брокерка*, *диспечерка*, *пицарка*, които потвърждават, че в българския език преобладава тенденцията за морфологично отличаване на признака 'пол' в съществителните за лица посредством активните словообразователни процеси в езика. Аврамова (2003:194–195) цитира като допълнително потвърждение на този процес примера с името *миска* 'победителка в конкурс за красота', което показва, спрямо другите *potina feminativa*, особеността на образуване не от съответното съществително за лице мъж, а от *мис* – заемка, вече усвоена в езика като женскородова форма. В този случай суфиксът *-ка* има чисто морфологичната функция да позволи на името да се интегрира в българската езикова тъкан, комбинирайки се с формите за членуване – *миската* и образувайки множественото число *миски*, *миските*. Освен това добавянето на суфикса за женски род *-ка* има и ефект на удвояване на женскородовия семантичен признак посредством прибавянето на морфологична марка за женски род към една вече женскородова лексикална основа (*мис*).

5. Заключение

В лексикалната област на съществителните, назоваващи жени по професия, украинският и българският език изглежда следват две различни и противоположни стратегии: от една страна, имаме неутрализация на рода, с избор на генерични мъжкородови имена, от друга – очевидно представяне на женскородовия елемент посредством морфологични марки, които подчертават рода.

Някои учени твърдят, че настъпилите в последно време процеси на социално преобразуване, по време на които жените са се утвърдили в области, забранени за тях преди това, са били силата, която е отключила сегашното езиково приспособяване в някои езици, при необходимостта да се намерят наименования за новите професионални реалности. Много названия на професии са били създадени в исторически момент, в който жените все още не са имали достъп до образование и до почти всички видове професии и занятия, поради което дълго време е звучало естествено всички имена на професии да са от мъжки род. На тези несъмнено заслужаващи уважение съображения все пак може да се възрази, че в социалистическите общества от десетилетия и не само на хартия жените са изпълнявали еднакви с мъжките длъжности (зидарките, бояджийките, машинистките и трактористките от източноевропейските страни, където освен това огромното мнозинство от лекарите и учителите са били жени), следователно липсата на специални термини за някои занятия трудно може да се обясни като дължаща се на скорошни промени в обществото, което още не е адаптирало своя езиков код. Освен това, тази теза не обяснява защо в Украйна липсват женскородови форми за имената на професиите и се предпочита генеричното име в мъжки род, докато в България – страна, която има някои общи аспекти с Украйна в своята история от Втората световна война насам, употребата на женскородовите форми за имената на професиите и създаването на нови производни думи са добре вкоренени и потвърдени от последни данни.